

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ФАКУЛТЕТ ПО ПЕДАГОГИКА

Книга Педагогика

Том 114

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”

FACULTY OF EDUCATION

Education

Volume 114

АКТУАЛНИ ПРОБЛЕМИ НА ВЪЗПИТАНИЕТО НА ДЕЦАТА
В БЪЛГАРСКОТО СЕМЕЙСТВО ПРЕЗ ПОГЛЕДА
НА СТУДЕНТИТЕ ОТ ФАКУЛТЕТА ПО ПЕДАГОГИКА
НА СУ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ЙОРДАНКА НИКОЛОВА*

Резюме. В статията са анализирани и обобщени вижданията на студентите от Факултета по педагогика, изучаващи учебната дисциплина „Семейна педагогика“, за съществуващите проблеми при възпитанието на децата в съвременното българско семейство. Генерирани са идеи за преодоляването им.

Ключови думи: семейно възпитание, проблеми на възпитанието в семейството.

**CURRENT PROBLEMS OF THE EDUCATION OF CHILDREN IN THE
BULGARIAN FAMILY THROUGH THE VIEW OF THE STUDENTS FROM
THE FACULTY OF PEDAGOGY OF SU „ST. KLIMENT OHRIDSKI“**

Yordanka Nikolova

Abstract. The article analyzes and summarizes the views on the existing problems in the upbringing of children in the modern Bulgarian family of students from the Faculty of Pedagogy, studying the discipline „Family Pedagogy“. Ideas for overcoming them have been generated.

Key words: family upbringing, problems of upbringing in the family.

* Имейл: yordanka.nikolova@fp.uni-sofia.bg

Социално-икономическите, структурните и културните изменения, които протичат в съвременното общество, водят до развитие на процеса на „дефамилизация“ (Zajdel, 2014: 76 по: Чавдарова-Костова, 2017: 7), изразяващ се в променено отношение към брака, „отлагане на решението на младите хора да встъпят в такива формални отношения, което оказва влияние върху отношението към възпроизводството и желанието да имаш деца“ (пак там: 8), до това за младите хора „днес бракът да не е нито свещен съюз, нито посвещаване, а се е превърнал в проста договореност между възрастни – договор, който понякога се смята за ненужен и може лесно да бъде разтрогнат, в който отношението към децата е нехайно, даже безотговорно“ (Кови, 2011: 13), до увеличаването броя на разводите и разпада на семействата. Тенденции, които с особена сила оказват негативно влияние върху просоциалното развитие на детето, върху развитието му въобще и са естествен резултат и от големия спектър от проблеми, зародили се в българското семейство вследствие на промените в нормите, ценностите, идеалите в обществото на прехода, общество, раздирано от социални, икономически и духовно-нравствени кризи. Проблеми, които студентите от първи курс от специалностите Педагогика, Неформално образование и Социални дейности формулират и анализират в есетата си на тема „Актуални проблеми на възпитанието на децата в българското семейство“¹.

С цел установяване на реалните структурни и функционални нарушения, които студентите откриват в процеса на възпитание на детето в семейството и на тази основа генериране на идеи за преодоляването им са изследвани и анализирани 516 есета, написани в периода 2018–2021 година, както следва: 2018 г. – 118 есета; 2019 г. – 155 есета; 2020 г. – 144 есета; 2021 г. – 99 есета².

Проблемите, които студентите формулират: **нарушения в процеса на общуване в семейството, в структурата и функциите му, в ниското равнище на формираност на педагогическата култура на родителите**, се базират както на знанията им, получени по време на лекциите и семинарните упражнения по учебната дисциплина „Семейна педагогика“, така и на опита и наблюденията им над спецификата на взаимоотношенията, поведенческите и ролеви модели, възпитателния потенциал на родителите в собствените им семейства и тези на роднини и познати.

Интересен факт е, че всички студенти посочват като най-значим проблем **„липсата на време за детето“**. Разрушаването на традиционния модел

¹ Есето е част от текущите задачи по учебната дисциплина „Семейна педагогика“, изучавана в СУ „Св. Климент Охридски“, по учебна програма с автор проф. дпн Сийка Чавдарова-Костова.

² През годините броят на есетата е различен в зависимост от броя на студентите в дадените специалности.

за семейство с „типично разпределение на ролите – двуродителско семейство, с доминираща мъжка роля на печелещия средства и доминираща женска роля на грижещата се за домакинството и отглеждането на децата“ (Ferrarini, Lewis, 2006, по: Чавдарова-Костова, 2017: 15), повишената трудова ангажираност и стремеж към кариерно развитие на бащата и особено на майката, урбанизацията (увеличеното време за придвижване до работното място и обратно въщи) отнемат възможността на родителите да съпреживяват достатъчно и качествено време с децата си. *„Времето с родителите е много ценно за детето, но то ги вижда за час-два вечер, а и те вършат домакинските си задължения, почиват си и не успяват да го изслушат, да го разберат, да го подкрепят емоционално...“* – пишат част от студентите, базирайки се на собствения си опит. *„И ето стигаме и до въпроса: „Имат ли всъщност родителите всичкото това свободно време, за да следят, помагат и развиват децата си непрекъснато?“ Има само един, единствен отговор на този въпрос: „Те трябва да имат!“ „След като двама души са решили да създадат семейство, да имат деца, те не трябва да ги оставят на произвола. Ако искат детето им един ден да стане добър гражданин, човек, който може да се грижи и носи отговорност за живота си, с позиция сред обществото, родителите трябва да полагат нужните грижи, внимание, да инвестират време.“*³

Казуалността между липсата на време за детето и **нарушените: процес на общуване в семейството, възпитателната му функция, в частност функцията на контрола, поставянето и спазването на правила**, е ясна и не бива да бъде пренебрегвана. Това осъзнават и голяма част от родителите и *„в опит да намерят добър изход от създалата се ситуация оставят децата си на грижите на прародителите или се доверяват на детегледачки“, както и „предоставят отговорността за възпитанието на децата си на институциите и то от ранна детска възраст, като отново не прекарват достатъчно време, общувайки с партньора и децата си“*. Това решение не среща одобрение у първокурсниците и те много точно назовават тези проблеми като следващи по значение и присъствие в семействата, като се фокусират върху *„трудностите и пречките“* в общуването не само с децата, но и с партньора, с прародителите, с роднините; върху *„неефективността на общуването в ролята му на регулатор на поведението, като процес, формиращ ценностна система и осъществяващ превенция на девиантно поведение, което от своя страна води до забавяне на социализацията и адаптацията на младите хора“*. Коментират и нарушенията във формирането на емоционалната компетентност при отсъствие на пълноценно общуване с майката, както и на такива в социалната компетентност при нарушено взаимодействие с бащата. Считат, че *„точно непълноценното общуване с децата дава неблагоприятно отражение върху осъществяваните от семейст-*

³ Цитати от студентските есета.

вото функции и по-конкретно – възпитателната“. „Системно допусканите грешки при изпълнението ѝ, дълбоките и трайни деформации в изпълнението на родителските роли, общият фон на влошена комуникация по хоризонтала и вертикала ... дават облика на отрицателна семейна атмосфера и формират образа на неблагополучното семейство, което се явява пряк и косвен стимулатор на девиантно поведение на децата“ (Манасиева, 2003: 76), на съществуването на гневни, агресивни деца не само в училище и на улицата, но и в домовете. „Децата страдат от това, но дори не разбират, че са оформени като птички в клетки – „Бъди тих/а, пречиш!“, „Сега нямам време за теб!“, „Остави ме на мира и върви да си играеш“, „Мълчи, сега гледам филма!“ и откровеното: „...единствено отделят време, евентуално за най-често задаваните въпроси към детето: „Изпитвах ли те днес?“; „Каква оценка ти писаха?“; „Как така имаш забележка?“; т.е. започват едни обвинения, спорове, последвани от: – Хайде, върви да си тиеш домашните!“, „Потискани са и израстват, криейки емоциите, чувствата и мислите си, защото просто няма кой да ги чуе, няма кой да ги попита, да ги погледне, а човекът е социален индивид, който отчаяно има нужда от внимание и любов.“ В стремежа „да си осигурят спокойствие“ родителите съвсем умишлено пренасищат света на своето дете с телефони, таблети, компютри, използват като „залъгалки“ и за деца във възрастова граница от 1 до 3 години“ тези „смайт“ устройства. „Тенденция в днешно време е подрастващите деца да имат неограничен достъп до тях и да са част от всекидневието им. Въпреки ползите от интернет, има и големи рискове, към които децата са особено податливи, поради липсата на опит.“ Родителите не само позволяват на децата си да „живеят“ в интернет пространството, но и самите те са пристрастени към мобилните си устройства. „Традиционна семейна вечер: Изнервени и уморени са се прибрали у дома двамата родители, а тук ги очакват още задължения. Не успяват да намерят баланс в личните си и професионални ангажименти. Двамата (в най-добрия случай) приготвят вечеря, пооправят дома и бързат да си починат...Бащата гледа телевизия и играе на телефона, майката сърфира из социалните мрежи, децата, затворени в стаите си, играят на неподходящи за възрастта им игри. На повърхността всичко е „мирно и тихо“. Но това родителско безразличие не само прави детето податливо на негативни външни влияния и безкритично възприемане на внушенията на медиите и интернет пространството, а и не му осигурява подкрепяща семейна среда, в която то да сподели мислите си, да изрази чувствата си, да изгради отношения на доверие с най-близките и обичани от него хора.

В контекста на казаното на преден план излиза „значимостта на изслушването, умението да бъдеш „търпелив слушател“, да се вслушваш внимателно в думите, които изрича партньорът“ (Чавдарова-Костова, 2017: 108) и детето. Недостигът на търпение у родителите, нежеланието им „да

питат и се интересуват от това, за което говори детето ... да се вслушат в това, което казва, и се опитат да доловят по-дълбокото му значение“ има силен ефект с негативен знак: „много деца спират да общуват, понеже родителите им ги парират със саркастична усмивка, неодобрителен поглед или поучителна проповед“ (Нелсън, Дж., Л. Лот, Х. Стивън Глен, 2009: 299–300). Мненията на студентите се обединяват около идеята, че това води до нарастващ брой конфликти в семейството, *„които са много горчиви, носят много болка и не се подчиняват на правила“* и *„превръщат семейния дом в арена на битка за надмошци“*, които не позволяват на детето да се научи да разрешава конфликтите чрез компромиси и проактивно поведение“.

Конфликтите в немалко случаи водят и до **разпад на семейството**, а „нарушената структура води до разстройства на функциите и ако няма механизми за уравновесяване, се стига до отклонения“ (Манасиева, 2003: 64). Именно нарастването на броя на еднородителски семейства студентите разглеждат *„като основа за поява на редица психологически проблеми у детето – „тревожност и депресия“* (Аргайл, М., М. Хендерсън, 1989: 215), *„регрес в развитието, агресивност, непослушание, поведенчески проблеми, влошена дисциплина“* (Спок, 1998: 103–115).

Лошата дисциплина и агресивното поведение са резултат от **нарушената функция на контрола**, която съществува не само в монопаренталните семейства, но и в тези с ненарушена структура. *„Родителите не могат да кажат „Не!“ на своите деца, не могат да поставят ясни граници и правила и така да помогнат на детето си да се впише в обществото, да се социализира“*, *„да се научи да бъде отговорно към другите, но и към себе си.“* Семейството е най-важният фактор за осъществяване процеса на възпитание, то притежава палитра от възможности за поставянето на здрави основи за формиране на нравственото, естетическото, гражданското възпитание, за придобиване на житейски опит, който отрежда на детето желаната роля в социума. *„За съжаление не всяко семейство успява да възпита и формира правилно личностните качества на своето дете.“* Тук е моментът да се отбележи фактът: студентите и от трите специалности изразяват мнение, че родителите не са запознати с методите на възпитание, не познават многообразието им. Според тях те прилагат в ежедневието си такива, които са усвоили от своите родители, и често, в безсилието си, *„крещят, използват физически наказания, принуда, в не малка част от случаите съпругът започва спор със съпругата си, обвинявайки я, че не е възпитала добре децата“*, *„не осъзнават, че най-добрият метод е личният пример“*, а тук, в подобни действия, децата откриват отрицателни модели и, подражавайки им, се превръщат в *„нахални и груби малки агресори“*, защото: *„Ако на бащата е разрешено да бие, да нагрубява, защо и детето да не се държи по същия начин с връстниците си, а след време със своите деца и съпруга“*.

Анализът на съдържанието на есетата на студентите очертава и следващите важни проблеми:

- **Липса на единна и здрава ценностна система,** „защото днес възпитателната среда е драстично променена. Ако в миналото обществото, медиите, законите, общоприетите ролеви модели са подкрепяли изграждането на здрави ценностни системи и семейства, то съвременните условия вървят в посока „антисемейни“ и изваждат много семейства и родители от правилния курс“ (Кови, С., 2011: 37). Днес семействата сами трябва да изградят своите нравствени устои, да формират ценности и отношения, да открият верния път към изграждане на пълноценно общуване и взаимодействие, за да подкрепят личностното израстване на детето и още: да помогнат на обществото да развие своя духовно-нравствен потенциал. Много от добродетелите и нравствените принципи, върху които е стъпвало семейното възпитание, днес не се възприемат като „модерни“ и желани, а в обществото не се наблюдава единно разбиране за това кое е морално приемливо, кое е добро и кое зло. *„Стремежът към материален и социален просперитет, към кариерно развитие са приоритет и изтласкват назад процеса на нравствено възпитание.“*

- **Материалното и емоционално презадоволяване.** *„Удовлетворявайки всички прищевки на децата си, приемайки ги като единственото им „съкровище“, родителите се сблъскват с много трудности – децата не ценят труда им, не ги уважават, превръщат се в егоисти. Този начин на възпитание създава един много сериозен проблем: всяко едно такова дете страда от пълна липса на амбиции и желание за развитие. Тези деца се превръщат в безработни или непрекъснато сменящи работното си място млади хора, без образование и мисия в живота, с чувство за всепозволеност и безнаказаност.“* От друга страна: *„Връзката на детето със семейството е много емоционална, то е привързано към родителите си и след време може да стане зависимо от тях дори и на по-голяма възраст. Това дете може да се откъсне твърде трудно от родителите си, защото започва да изпитва несигурност и страх от самотата. Много от тези деца не желаят да напуснат дома си и се превръщат в „деца Танги““⁴.*

- **Родителите не уважават правото на личен избор и мнение на детето** и налагат твърде упорито своите виждания: *„избират училището, приятелите, университета, професията на своите деца“, „Много често родителите мислят, че знаят всичко за децата си. Кое е най-доброто за тях, според техните възгледи. Имат амбиции и цели, които децата на всяка цена трябва да постигнат“, „Нямат време и търпение да поговорят с тях за мечтите им, за това какво обичат да правят и какво ги вълнува“.*

⁴ Пораснали млади хора, които не желаят да напуснат дома си и очакват от родителите си да се грижат за тях, да ги издържат. Понятието е свързано с името на главния герой от излезлия през 2001 г. френски филм „Tanguy“.

Инвестират „големи финансови средства в образованието на децата си за посещаване на различни курсове, които те не желаят да посещават, но им се говори, че са задължени и трябва да уважават родителите си и да им бъдат благодарни заради многото вложени средства“. По този начин ги превръщат в „нещастни“, нерешителни, неискрени личности, които „не могат да изкажат мнение, да направят преценка, а в много случаи дипломите им се превръщат в украшение за стената в дома им“.

- **Родителски перфекционизъм** „и непрекъснат стремеж да вменият на детето си да бъде по-добро от децата на роднини, съседни и др.“.

- **Домашното насилие – физическо и психическо, употребата на алкохол и психотропни вещества** – „разрушава представата на детето за родния дом като сигурна и защитена среда“, „децата стават агресивни и проявяват насилие, водят безразборен полов живот, като търсят обич и внимание“.

- **Свърхконтрол**, който принуждава някои „децата да лъжат своите родители и „задушени“ от прекалени родителски грижи, да намират отдушник в измамната свобода на живот без задръжки, сред съмнително приятелско обкръжение (Манасиева, 2003: 5), „да бягат от дома си“.

- **Бедността и невъзможността на родителите да осигурят средства за здравословно хранене, спорт, добро образование на децата.** „Много родители, особено в по-малките населени места, не могат да си позволят да отделят средства от семейния бюджет, за да осигурят добра храна, прилични дрехи, учебни помагала, технически средства за обучение за децата си.“, „не могат да осигурят развитие на техните интереси и способности, таланти“, „Това е повод за честни конфликти и отчуждаване между родителите и децата.“

- **Неумението на родителите да разпределят отговорностите и задълженията.** „Все още в много мъже битова идеята, че домакинските задължения са ангажимент на жената. Те не само не се включват активно в семейните дейности, но и вменият този стереотип на своите синове.“, „Не бива да виним само мъжете за подобно разбиране. Много жени са на мнение, че те трябва да вършат къщната работа, че никой друг не може като тях да чисти, да готви и не позволяват на съпруга и децата си да им помогнат, а ако това се случи, не спират да търсят „кусури“.“ Родителите не включват партньора или децата активно в грижите за дома и това също е причина за липсата на време, което да прекарат със своето дете, със своя партньор в опит да изградят и съхранят хармонична връзка помежду си.

- Като елемент от триангулацията „нарушения в общуването“ първокурсниците разглеждат и липсата на различни дейности, осъществявани съвместно и особено през свободното време, защото „първоначалната любов се укрепва и задълбочава при наличие допълнително на следните компоненти: „обща цели и задачи, общи интереси, съвместно извършвана дей-

ност“ (Томан, И., 1984, по: Чавдарова-Костова, 2017: 101). Студентите считат, че родителите „не знаят какво да правят с децата си през свободното време“, „не знаят как и с какво да го запълнят – какви игри, какъв спорт и т.н“, което, според тях, особено ясно си проличава по време на пандемията и въведения локдаун. Не по-малък проблем е нежеланието или незнанието на родителите как да открият и развият интересите на своето дете, да го насочат към дейности, които са му интересни и ще му помогнат да усъвършенства своите умения/дарби и същевременно ще „извадят детето от „Матрицата“ (разбирано – компютърните игри и виртуалното пространство) и ще наситят ежедневието му с полезни активности, които „биха намалили агресивността на децата“ и биха сплотили семейството, ако част от тях се извършват съвместно от всички негови членове.

• **Непознаването, negliжирането, отхвърлянето на традициите и обичаите.** В семейството не се полагат здрави основи за формиране на националната идентичност, и то във времена на протичаща глобализация. Принадлежността на родителите към дадена нация зарежда детското съзнание с чувства, мисли, нагласи към езика, историята, ценностите, фольклора, културата, обичаите, традициите, предавани от поколение на поколение от нейните членове. „Когато този процес протича спорадично, детето губи своята родова памет, не се чувства част от националната общност.“ „Без традиции, без обичаи малкото дете се превръща в дърво без корен.“ Семейството има водеща роля, то е важен фактор и в процеса на преосмисляне на отношението към националната идентичност, провокирано от училищните институции, медиите, общуването с представители на други нации. Не само съхраняването на родовата памет и наследство, но и създаването на собствени семейни традиции би повлияло благотворно върху формирането на редица нравствени качества у децата, би обединило в единен, силен екип членовете на семейството, би им позволило да общуват по-спокойно, в поведра обстановка, да създадат усещането за принадлежност.

Интерес представлява честотното разпределение на проблемите по години. Очакването, че близостта на годините, в които студентите пишат есето, и липсата на политически сътресения в политическия живот ще формират единно становище по зададената тема, не се оправда. През различните периоди първокурсниците ранжират по различен начин актуалните проблеми в семейството:

2018 година

• Недостиг на време за децата, пренебрегването им и липсата на пълноценно общуване.

• Враждебната семейна атмосфера, която е резултат от пренатовареността на родителите, неправилното разпределение на домакинските задължения и пренасянето на напрежението от работното място у дома.

- Родителите не предоставят достатъчно идеи за игри и занимания през свободното време и оставят децата си неангажирани, в следствие на което те се потапят в дигиталния свят.

- По-малкият брой деца в семейството (в много случаи едно единствено) – *„Цялата тази любов и прекомерна загриженост и внимание е насочено към детето, цялото това облизване и задоволяване на всяко негово желание го превръща в разглезено и егоистично дете“*.

- Липсата на положителен пример – в много семейства не се наблюдава спазването на общоприетите правила и норми, хуманно отношение към другите, единство между думи и дела, съществува насилие, зависимост от алкохол и наркотици, непрекъснати конфликти.

- Обичайно използваният метод на възпитание е физическото наказание и/или психическият тормоз.

- Свърхконтрол и презадоволяване.

- Пристрастеността на деца и родители към компютърни игри, сърфиране, „живот“ в социални мрежи. „Неограниченият достъп до информация, непрецизираните примери от медиите, зачестилата колебливост и неустойчивост на семейството, невинаги приложимите форми за иновация, търсени от училищата и липсата на регламентирана отговорност за това кой трябва да наблюдава и реагира при девиантни и делинквентни прояви предопределят повишената агресивност, податливостта на изкушения и атакуваните психики“ (Полихронов, Д., 2019: 127).

2019 година

- Недостиг на време и внимание за детето, нарушения в процеса на общуване. Заменя се липсата на време, на изразяване на обич и уважение, на благоприятна семейна среда (*„намиращи се в средните етажи на пирамидата на Маслоу“*), която родителят трябва да създаде за детето си, със задоволяването на неговите материални потребности (*„които се намират в дъното на пирамидата“*).

- Прекомерните очаквания и амбиции на родителите, незачитане мнението и желанията на детето.

- Непознаването на многообразието от възпитателни методи и прилагането единствено на физически наказания, насилие и принуда.

- *„Още един аспект на проблем в българското семейство е „болната тема“ за тютюнопушенето и прекомерния прием на алкохол. Всеизвестна е вредата от цигарения дим, както и „свикването“ на детето да вижда родителя с цигара и приемащ сериозни количества алкохол, приемайки го за нормално.“*

- Предоставянето отговорността за възпитанието на децата на прародител, детегледачка или институциите и то от ранна детска възраст.

- Неблагоприятна семейна среда (алкохолизъм, конфликти, незаинтересованост, насилие, пренасяне на негативни емоции от работното място въкъщи, преодоляването на собствените проблеми и чувството за малоценност чрез психически тормоз над детето).

- Нездравословен начин на живот и липса на физическа активност. *(„Налага се ние да учим родителите си как да се хранят и как да спортуват, за да са здрави, създали са у нас много вредни хранителни навици, които трудно преодоляваме.“)*

2020 година

- Недостигът на време, липсата на пълноценно общуване, нарушеното доверие.

- *„Толерантните родители и липсата на авторитет.“*

- *„Българският родител пренася емоциите си от работата въкъщи. Това повлиява на детето, на емоционалното му благополучие, на неговите възгледи и разбирания за живота“. „Всеки ден то се чувства самотно, неразбрано и виновно.“*

- Липсата на финансова култура и невъзможността да се осигурят средства за образованието и развитието на детето.

- Неумението на родителите да запълнят свободното време на децата си с полезни и интересни дейности.

- Незачитането на традициите и обичаите и тяхното празнуване, което би приобщило децата към семейството и рода, би предизвикало положителни емоции и създадо по-благоприятна семейна атмосфера.

- Разрешаването на децата да играят с часове на електронните устройства и не оказването на контрол върху времето за това и съдържанието на информацията, която достига до детето.

2021 година

- Ниският социално-икономически статус, бедността на много семейства и невъзможността на родителите да осигурят средства за образованието на децата си в условията на ОПЕС (обучение от разстояние в електронна среда).

- *„Един от най-актуалните проблеми при възпитанието на децата е точно този много малко са родителите, които извършват съвместни дейности с децата си и знаят как да направят деня им забавен и интересен. Дали ще практикуват хобитата си с тях, като например да карат заедно колело в парка, да отидат на разходка в планината, да четат, да*

гледат филми, да играят на настолни игри. Също така не разпределят домакинските си задачи.“⁵

• Дефицит на време и търпение за детето и партньора. Не съществува баланс между стремежа към личностна и професионална реализация на възрастния и реализацията му като родител и семеен партньор.

- Недобър личен пример на родителите.
- Неблагоприятна семейна атмосфера.
- Нарушени структура и функции на семейството.
- Липсата на единство на възпитателните методи.
- Свърхконтрол, свърхзагриженост, презадоволяване.
- Родителски капани (задоволяване на собствените амбиции, нереализирани мечти чрез детето). Незачитане мнението, интересите и желанията на детето.

Анализът на есетата на база признака: виждания на студента–специалност, която изучава, позволява да бъде направен следният извод: Съществува тясна връзка между характер и насоченост на специалността, която изучава студентът, и актуалността/значимостта на проблемите в семейството, които открива и формулира.

Предпочитанията на първокурсниците от специалност Педагогика са насочени към:

- Липсата на родителски контрол, на правилни методи за възпитание.
- Заетостта на родителите, липсата на време за детето и произтичащото от това нарушено общуване.
- Стремежът към кариерно развитие и делегирането на отговорността за възпитанието на детето на институциите, прекомерните очаквания към учителите.
- Подмяната на морални ценности.
- Непризнаване правото на детето да изяви индивидуалността си.
- Недобрият личният пример на родителите. *„Голяма спънка в благоприятно развитие на учениците е поведението на нагли, безпардонни родители, които подхранват самочувствието на детето си, възпитават го във вседозволеност и безнаказаност, засипват училището с жалби и формират у детето си неуважение към институциите, към по-възрастните, нагласа към неспазване на правилата и законите.“*
- Финансовата култура, бедността.
- Неудовлетвореността на родителите и произтичащото от нея агресивно поведение, което децата възпроизвеждат в ежедневието си.
- „Болните“ амбиции, „отровната“ родителска любов.

⁵ Два проблема, които видно са продиктувани от пандемичната обстановка и предизвикателствата, особеностите на живот, които тя налага.

При студентите от специалност Неформално образование фокусът е върху:

- Дефицит на идеи у родителите за насищане на свободното време на детето с увлекателни, занимателни дейности.
- Непознаването на българските традиции и обичаи и припознаването на чужди такива.
- Незачитането на интересите на децата и запълване на времето им с многообразни дейности, които за тях не са привлекателни и вълнуващи.
- Нездравословна семейна атмосфера, която не осигурява спокойствие, чувство на сигурност и емоционална подкрепа на децата.

Студентите от специалност Социални дейности се насочват към:

- Наличието на психическо и физическо насилие в семейството, нарушена структура и вследствие нарушена възпитателната функция на семейството.
- Злоупотребата на родителите с алкохол и наркотици и влиянието ѝ върху отглеждането и възпитанието на детето.
- Финансовата несигурност, бедността в семействата с нисък социално-икономически статус и невъзможността им да осигурят качествена храна, облекло, учебни пособия на децата. В стремежа да обезпечат в някаква степен семейния бюджет, родителите работят много и често на две места, вследствие на което нямат време и енергия за децата си. „Попадайки в ситуация на материално и социално неравенство, (възприемано като характерно предимно за маргинализираните или малцинствените групи), на засегнатите от бедността, на новообеднели или работещи бедни родители деца, се създават благоприятни условия за включване в сивия сектор на детския нерегламентиран труд, в противозаконни мрежи за разпространение на наркотици, трафик на хора, проституция, посегателства върху имуществото, изнудване и пр.“ (Рачева, Д., 2020: 314–315).
- Неблагоприятна семейна среда, наситена със скандали, конфликти, обиди, жестоки наказания, която не е в състояние да осигури емоционален и психически комфорт на детето.
- Неизпълнение на родителските отговорности и задължения.
- Непълноценното общуване.

Различните виждания на студентите насочват към следния извод: Като представители на различни специалности, въпреки краткото обучение, те имат критична позиция и точно идентифицират проблемите при възпитанието на децата в българското семейство, преосмислят ги през призмата на бъдещата си професионалната област на реализация. Изказаните различни гледни точки допълват цялата картина на многообразието от проблеми и

насочват към идеята, че е необходимо всички институции да осъзнаят отговорността си за осигуряване благополучието на семейството, и от тук на детето, и да работят в единство и синхрон, за да повлияят активно върху множеството аспекти на живота в семейството.

Преди да бъдат генерирани изводи и обобщения, е добре да се обърне внимание на следния факт: Неправилно конструираният есета на голяма част от студентите, допуснатите стилистични и правописни грешки, неизползването на академичен език и терминологията в областта на учебната дисциплина „Семейна педагогика“, аргументирането с цитати от литературни произведения (например „Мамино детенце“ на Л. Каравелов), а не от научни източници, насочват към необходимостта от въвеждане на академична дисциплина, даваща знания и умения на първокурсниците да пишат академични текстове, и то още през първия семестър на тяхното обучение.

Други изводи и обобщения, които могат да се направят, са:

⇒ „Недостигът на време за осъществяване на оптимални възпитателни взаимодействия с децата въщи ... за количеството качествено време, което родителите не успяват да прекарват с децата си би трябвало да представлява национална грижа“ (Чавдарова-Костова, 2017: 94). Необходимо е да се намери социално приемлив вариант за намаляване на работното време на жените, които имат желание да се грижат за децата си, като се запази нивото на заплащане на труда им; да се потърсят възможности, при които те да осъществяват професионалните си ангажменти на работно място, възможно най-близко до дома.

⇒ Тревожен е фактът, че всички студенти се обединяват около твърдението, че нивото на педагогическата култура на родителите е ниско, а в някои семейства наличието на такава не се наблюдава. За да се преодолее негативното въздействие на това явление, би могло да се проучи задълбочено опитът на страни с традиции и се разработи/адаптира и внедри модел за формиране на педагогическа компетентност у бъдещите родители, който да им позволи не само да бъдат обичащи, но и обучени, можещи, уверени при изпълнението на най-значимата си роля в живота. „Необходимо е родителят да помисли и да оцени собствените си разбирания, своето поведение, да разбере как влияе на деца си, да познава ефективните методи за възпитание на съвременните подрастващи, да знае какво е проактивно мислене и да бъде насочен да се самоопознава и усъвършенства, да си поставя цели и да ги следва“ (Кови, С., 2011: 415).

В заключенията на своите есета немалка част от студентите изразяват увереността си, че ако двамата партньори съхранят обичта и доверието помежду си, ако непрекъснато се усъвършенстват, те биха изградили едно хармонично семейство, живеещо в благоприятна семейна атмосфера, при добро общуване, сплотеност, привързаност, споделени дейности, задълже-

ния и отговорности, приемане, подкрепа, ясни граници и правила, взаимно уважение, споделяне на чувства и емоции. Те цитират Конфуций: „Първо трябва да има ред и хармония във Вашия собствен ум. Тогава този ред ще се разпространи във Вашето семейство, след това в общността и накрая в цялото Ви царство. Само тогава можете да имате дълготраен мир и хармония и Бие“, осъзнавайки, че „по всякакъв възможен начин семейството е връзка към нашето минало, но и мост към нашето бъдеще“ (Алекс Хейли).

ЛИТЕРАТУРА

- Аргайл, М., М. Хендерсън (1989) *Анатомия на човешките отношения*. София [Argyle, M., M. Henderson (1989) *Anatomya na choveshkite otnoshenia*. Sofia.]
- Кови, С. (2011) *7 те навика на високоефективните семейства*. София. [Covey, S. (2011) *7 navika na visokoefektivnite semeistva*. Sofia.]
- Манасиева, Т. (2003) *От семейството до възпитателното училище – интернат*. София [Manasieva, T. (2003) *От semeistvoto do vazpitatelnoto uchiliste – internat*.]
- Нелсън, Дж., Л. Лот, Х. С. Глен (2009) *Книга за възпитанието на детето. 1001 решения на родителските проблеми*. София. [Nelson, G. L. Lot, H. S. Glen (2009) *Kniga za vuzpitaniето na deteto. 1001 rechenia na roditelskite problemi*. Sofia.]
- Полыхронов, Д. (2019) *Превенция девиантного и делинквентного поведения, отраженные в искусстве: алгоритм анализа*. – В: *Личность профессионала: развитие, образование, здоровье*. Омск. [Polychronov, D. (2019) *Preventia deviant-nogo and delinkventnogo povedenia, otrajenia v iskusstve: algorithm analysa*. – В: *Lichnost professionala: razvitie, obrazovanie, zdorovje*. Omsk.]
- Рачева, Д. (2020) *Бедността и социално-икономическите неравенствата като проблем на съвременната педагогическа теория и практика*. – В: *Взаимодействие на преподавателя и студента в условията на университетското образование: актуални проблеми, съвременни изследвания, опит*. Габрово. [Racheva, D. (2020) *Bednostta i socialno-icomichestkite neravenstva като problem na su-vremennata pedagogicheska theorya i practika*. – В: *Vzimodeistvie na prepo-davatelja i studenta v uslovja na universitetsko obrazovanie: aktualni problemi, su-vremenni izsledvania, opit*. Gabrovo.]
- Спок, Б. (1998) *Книга за родителите*. София. [Spok, B. (1998) *Kniga za roditeli*. Sofia.]
- Чавдарова-Костова, С. (2017) *Възпитанието в структурата на семейните отношения*. София. [Chavdarova-Kostova, S. (2017) *Vazpitaniето v strukturata na semeinite otnoshenia*. Sofia.]